

NA
POPIS PUBLICZNY
UCZNIÓW
WARSZAWSKIEGO LICEUM,

Mający się odbywać w Pałacu Kazmirowskim dnia 16, 17,
i 18 Lipca.

PRZEŚWIETNĄ PUBLICZNOŚĆ
IMIENIEM INSTYTUTU

ZAPRASZA

SAMUEL BOGUMIŁ LINDE.



Stepanovich

W WARSZAWIE 1821.

OPIS PUBLICZNY

EXYDOW

WARSAWA WIELKOPOLSKA

Wydawnictwo

Wydawnictwo

Wydawnictwo

Wydawnictwo

Wydawnictwo

Handwritten signature

Wydawnictwo

PORZĄDEK POPISU,

KLASSY I. II. III.

W Poniedziałek dnia 16 Lipca

- Od godziny 8. do $8\frac{3}{4}$ Religia.
— $8\frac{3}{4}$ — $9\frac{1}{4}$ Język Niemiecki.
— $9\frac{1}{4}$ — $9\frac{3}{4}$ — Francuzki.
— $9\frac{3}{4}$ — $10\frac{1}{2}$ — Polski.
— $10\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{4}$ — Łaciński.
— $11\frac{1}{4}$ — 12 — Geografia.
Od godziny 3 do $3\frac{3}{4}$ Historia powszechna i Polska.
— $3\frac{3}{4}$ — $4\frac{1}{2}$ Nauki przyrodzone.
— $4\frac{1}{2}$ — $5\frac{3}{4}$ Matematyka.
— $5\frac{3}{4}$ — Czytanie promocyi i pochwał, rozdanie nagrod i t. d.

KLASSY IV. V. VI.

We Wtorek dnia 17 Lipca

- Od godziny 8 do $8\frac{3}{4}$ Religia.
— $8\frac{3}{4}$ — $10\frac{1}{4}$ Język Niemiecki.
— $10\frac{1}{4}$ — $11\frac{3}{4}$ — Francuzki.
— $11\frac{3}{4}$ — $12\frac{1}{2}$ — Rosyjski.
Od godziny 3 do $4\frac{1}{2}$ Język Łaciński.
— $4\frac{1}{2}$ do 6 — Grecki.

We Środę dnia 18 Lipca

- Od godziny 8 do $9\frac{1}{2}$ Matematyka.
— $9\frac{1}{2}$ — 11 Historia naturalna.
— 11 — $12\frac{1}{2}$ Fizyka.
Od godziny 3 do $4\frac{1}{2}$ Historia powszechna i Polska, Geografia i t. d.
— $4\frac{1}{2}$ do 6 Język Polski.
— Czytanie promocyi i pochwał, rozdanie nagród i t. d.

Vitae XXV. Adolescentium, qui in Universita-
tem literariam abituri; maturitatem suam
dederunt explorandam.

I. Bienni cursu absoluto examinabuntur:

1. *Stanislaus Petrus Kowalski*, in Palatinatu Sandomiriensi 1801 natus. Ubi prima literarum rudimenta a privatis praeceptoribus acceperat, Scholis quae Radomiae florent, et quidem secundae classi adscriptus, bis praemio semel laude ornatus evasit. Inde anno 1817 inter cives classis IV. Lycei Varsaviensis receptus, quovis anno in Classem superiorem promovebatur, laudeque in tentaminibus publicis afficiebatur. In suprema Classe bienni cursu absoluto, in Universitatem Jurisprudentiae et Oeconomiae politicae operam naturus, abit.
2. *Alexander Wołowski*, Varsaviae 1805. natus, primis literarum elementis a privatis imbutus est magistris. Anno 1813. Lycei nostri civibus ordinis Imi adscriptus, sextum annum post in supremam classem promotus erat. Ita studuit, dum apud nos morabatur, ut nulla in classe non inter bonos citaretur discipulos. Jam vero biennali cursu in sexta classe peracto Scholam hanc relinquit; altioribusque literis praecipue Jurisprudentiae operam daturus, de maturitate ad studia Academica explorandum se dare concessum est.

3. *Jacobus Orłowski* anno 1803 Varsaviae natus, primis literarum rudimentis imbutus est domi. Undecimum annum agentem, civem Classis Iae Lycei Varsaviensis parentes adscribi curavere. Dum apud nos morabatur quater laudibus affectus erat. In suprema classe legitimo cursu absoluto, in Universitatem literariam Jurisprudentiae operam navaturus, abit.
4. *Gratianus Jzdebski*, natus est anno 1803. in Palatinatu Podlachiensi oppido Mordy. Prima rudimenta literarum a praeceptoribus domesticis postquam acceperat, Lycei Varsaviensis Classi Imae adscriptus est. Quolibet anno in superiorem classem promovebatur. Legitimo cursu in VI. classe absoluto, in Universitate literaria Varsaviensi Philosophiae et Oeconomiae politicae studebit.
5. *Adamus Bagniewski* in Palatinatus Masoviensis pago Zaremów 1803. natus, a praeceptoribus domesticis prima didicit literarum elementa. Anno 1814. civibus classis primae Lycei nostri adscriptus, per septem annos quinquies laude affectus fuit. Nunc in Universitate literaria Oeconomiae politicae operam navaturus est.
6. *Felix Bagniewski* natus 1802 in Palatinatus Masoviensis pago Sleszyna, primis literarum rudimentis a praeceptoribus imbutus est privatis. Anno 1814. Lyceo Varsaviensi traditus, a prima usque ad sextam classem studiis operam navabat. Bienni cursu in suprema classe absoluto, quinquies laudibus ornatus, de maturitate academica explorandum se dedit, in Universitate literaria Oeconomiae politicae se traditurus.
7. *Antonius Stopczański* anno 1800 in Palatinatu Podlachiensi pago Wiszniewice natus, prima literarum rudimenta a praeceptoribus domesticis accepit. Scholae quae Lucoviae floret traditus, per quinquennium ita studuit, ut ter laude publica, semel praemio ornaretur. Lyceum Varsaviense frequentare

- cupiens, civibus VI. Classis adscriptus fuit. Bienni cursu peracto in Universitatem literariam Varsaviensem Oeconomiae politicae sese traditurus, abit.
8. *Stanislaus Deboli*, natus est Leopoli, anno 1802. Decimum annum aetatis agentem, Lyceo Varsaviensi, inter cives primae classis, Rector et Praeceptores recepere. Quater publice laudatus est. In suprema classe legitimo cursu confecto, Scholis his valedicit, in Universitate literaria Jurisprudentiae, nec non Oeconomiae politicae, operam navaturus.
9. *Joannes Miszewski* Varsaviae natus 1801, principia litterarum a praeceptoribus domesticis, tum in Scholis privatis, percepit. Anno 1816 Lyceo nostro traditus classique tertiae adscriptus, sub tutela Professoris Nicolai Chopin, omnibus laudibus dignissimi, per quatuor annos donec ad sextam promotus esset Classem, literis studuit. Bienni cursu, ut praescriptum est absoluto, de maturitate explorandum se dedit, in Universitate literaria Varsaviensi Oeconomiae politicae sese daturus.
10. *Alexander Markowski* Pago Smoluchy in Praefectura Biafostocensi 1802. natus, Prima litterarum rudimenta a Magistris privatis didicit. Gymnasio Biafostocensi traditus, praemio ornatus evasit. Anno 1814. Lycei Varsaviensis civibus II. ordinis adscriptus, sub tutela Professoris Dionysii Lanckoński, optime de se meriti, per annos septem studiis operam navabat, quater laude publica ornatus, in Universitate literaria Regia Varsaviensi Jurisprudentiae operam navaturus de maturitate ad studia Academica explorandum se dedit.

II. *Annuo cursu absoluto, admissi, consensu Supremi Consilii Rerum Sacrarum et Institutionis Publicae:*

11. *Joannes Cantius Euba* Varsaviae anno 1803. natus, prima literarum rudimenta praeunte dignissimo Professore Werbusz (cui venerabiliter assurgit) percepit. Lyceo traditus, a prima usque ad sextam classem studii operam navabat, semel atque iterum laudibus ornatus. Altiora literarum appetiturus, de maturitate academica explorandum dare, atque in Universitate literaria, studiis philologicis, se accingere cupit.
12. *Fredericus Wielhórski* Anno 1804. in Palatinatus Volhyniensis pago Suchodofy natus, prima rudimenta literarum domi a Magistro optimo Chevallier edoctus est. Anno 1818. altiora appetiturus, Varsaviam delatus, curaeque domesticae F. Cochet commendatus, classi IV. Lycei Varsaviensis adscriptus fuit. In quavis Classe solidum per annum incumbere studiis ita, ut intra biennium tempus praemio in tentamine publico decoratus, in supremam Classem evectus esset. Annuo cursu absoluto, de maturitate explorandum sese dedit, Philosophiae operam navaturus.
13. *Franciscus Stawiarski*, Varsaviae anno 1805 natus, primis literarum rudimentis a Magistris privatis est imbutus. Decimum cum ageret annum, carissimi Parentes Lyceo Varsaviensi tradiderunt; ibi I. Classis Civibus adscriptus, atque septem intra annos, ter laude affectus, his Scholis valedicere studioque Oeconomiae politicae operam navare cupit.
14. *Titus Potocki* Leopoli anno 1804. natus, prima literarum rudimenta a praeceptoribus doctus est domesticis. Cum annum ageret undecimum Lycei Lublinensis primo ordini discipulorum adscriptus, in examine publico anniversario inter discipulos nominatus eminentes, et in II. classem promotus est. Anno 1818. inter Lycei Varsaviensis tertii Ord-

nis discipulos receptum et laude publica affectum, in quartam, elapso anno in quintam, mox in sextam classem, promovere Professores dignissimi. Nunc Scholae huic valedicit, in Universitate litteraria Jurisprudentiae operam navaturus.

15. *Davidus Sosnowski* 1798. Kempnae, Magni Ducatus Posnaniae oppido, natus, a prima pueritia literis Hebraicis, usque ad annum 1817. deditus, profectus est Varsaviam, ut in Scholis publicis daret literis aliis operam. Post sex menses quartae classis Civibus adscriptus, intraque tres annos, publica laude affectus, in Universitate litteraria Medicinae operam daturus est.
16. *Andreas Edvardus Koźmian* Anno 1804. in pago Piotrowice dicto, Palatinatus Lublinensis, natus, prima studiorum rudimenta didicit a privatis Magistris. Anno 1818, a carissimis Parentibus, commendatus curae optimi Professoris Matuszewski (cui pia mente fateri gratitudinem non gravatur) atque civibus tertiae classis adnumeratus, intra tres annos bis praemio, semel in tentaminibus publicis laude affectus, in supremam classem promotus fuit. In Universitate litteraria Oeconomiae politicae nec non Philosophiae vacare optat.
17. *Alexander Walicki* natus Varsaviae anno 1803, primis litterarum rudimentis cura clarissimi A. Hempel imbutus, Lycei Varsaviensis Classi IV. anno 1818. adscriptus est. Duos post annos, semel praemio laudeque affectus, in supremam classem promotus, de maturitate Academica confecto annuo cursu explorandum se dedit, Oeconomiae politicae operam navaturus.
18. *Bonaventura Bruck* anno 1804 Varsaviae natus, prima litterarum rudimenta a patre optimo et privatis magistris accepit. Anno 1817. civibus III. ordinis Lycei Varsaviensis adscriptum, dignissimi Professores in tentaminibus publicis

ter laude semelque praemio decoravere, et in supremam classem promovere. Nunc Scholis nostris valedicit, in Universitate literaria, studiis Philologicis et Patriis literiis operam navaturus.

19. *Josephus Szware* Varsaviae natus anno 1805. Literarum elementa a Magistris edoctus est privatis. Decimum annum agens Lycei Varsaviensis primae classis civis factus et sex intra annos semel praemio ornatus terque laude publica affectus est. Nunc his Scholis valedicit, in Universitate literaria nostra Oeconomiae politicae se traditurus.
20. *Alexander Lasocki* natus est 1803 anno in Palatinatus Plocensis pago Smorzew. Primis literarum rudimentis, cura clarissimi Falkowski imbutus est. Scholas Łomzenses biennio frequentavit, semel laude semelque praemio publice affectus. Anno 1816 Lycei nostri III. ordinis civis factus curae domesticae clarissimi Profesoris Lanckoroński commendatus, bis praemium accepit. Nunc in Universitate Literaria Jurisprudentiae operam navaturus, de maturitate ad studia academica explorandum se dat.
21. *Lucas Frydrych* in pago Suchedniowek Palatinatus Sandomiriensis anno 1802. natus. Prima rudimenta literarum a praeceptoribus domesticis percepit. Anno 1812 Loviciam delatus sub tutela patris sui per quatuor annos operam studiis in Scholis ibi florentibus navans unoquoque anno laude ornatus fuit. Anno 1817. civibus Classis III. Lycei Varsaviensis adscriptus, adjuvante clarissimo Wagnero, quolibet tentamine publico inter eminentes citatus, his Scholis valedicit, Metalurgiae Kielciis operam navaturus.
22. *Adamus Jasiński*, natus Varsaviae anno 1803. primae literarum rudimenta a Magistris privatis accepit. Classis I. Lycei Varsaviensis civis factus, atque sex intra annos, quinque laude ornatus, huic Scholae valedicit, in Universitate

literaria Varsaviensi, Mathesi nec non Physicis se consecraturus.

23. *Joannes Kapliński* Anno 1801. Varsaviae natus, domi prima literarum elementa percepit. Anno 1812. a Parentibus Lyceo nostro traditus est. Nunc Scholis his valedicit, in Universitate Regia Varsaviensi studiis philosophicis se consecraturus.
24. *Damasius Kadubowski* in Palatinatus Masoviensis pago Kurchary anno 1802 natus, prima literarum rudimenta in Scholis Plocensibus percepit. Anno 1819. civibus classis V. Lycei Varsaviensis adscriptus, elapsoque anno in Vitam promotus, his Scholis valedicit, in Universitate literaria Oeconomiae politicae operam navaturus.
25. *Adamus Przesmycki* Anno 1803. in Palatinatu Volhyniensi Lubomlae natus, postquam literarum elementa a praceptoribus privatis didicit, 1814. Lycei Varsaviensis Classi II. adscriptus est. Intra septem annos semel praemio, bis laude ornatus, huic Scholae valedicit.
-

66

Wrodzona Człowiekowi miłość własna, wtenczas tylko każe mu nateżać siły do osiągnięcia jakiego celu, gdy w tym upatruje dla siebie dogodność i korzyść; gdz e tego niemasz, tam zostawać woli w bezczynności. Nabywanie nauk, przychodzące jednym z wielkim mozółem i zwyciężeniem siebie samych, drugim z równą łatwością ochotą, potrzebuje dla jednych więcej, dla drugich mniej silnych zachęt, wskazaniem korzyści stąd wypływających. Ważne i prawdziwe twierdzenie Rzymskiego Filozofa: „*In primis hominis est propria veri inquisitio atque investigatio... Cognitionem rerum ad bene beateque vivendum necessariam ducimus,*” i na drugiem miejscu, „*Omnes trahimur et ducimur ad cognitionis et scientiae cupiditatem*”, poważne to zdanie podlega niejakiemu ograniczeniu; inaczej bowiem zbilanémby było codzienném doświadczeniem. Jest wrodzona umysłowi każdego dziecięcia ciekawość, czyli popęd do nabywania wyobrażeń, do stopniowego poznawania przedmiotów uwagę jego na siebie ściągających, i tę króćcy lub dłużey zajmujących. Lecz właśnie w tym zarodku poznania ludzkiego pokazuje się już od najmłodszych lat niewyrachowana w dalszym postępie rozmałość: te same przedmioty, które zmysły i umysł jednych jak najmocniéy uderzają, tak iż całą ich uwagę na siebie wyłączenie obracają; zostawiają drugich zupełnie obojętnymi, jak gdyby dla nich nieistniały, na nich niedziały; a przeciwnie znowu, co pierwszych bynajmniéy nie obchodzi, to jak najwyżey zajmnie drugich. Tu już zjawia się dobroczynna wola Stworcy przyrodzenia, który chce, żeby ludzie dla wzajemnéy dogodności i pomocy żyli w społeczeństwie: „*Non nobis solum nati sumus... Homines hominum causa sunt generati, ut, ipsi inter se aliis prodesse possint. In hoc naturam debemus ducem sequi et communes utilitates in medium afferre,* mu-

tatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem.,
 Tę samę myśl obeymuie nasz *Ian Kochanowski* w następującym wierszu:

Służmy pocziwéy sławie, a iako kto może,
 Ku powszechnemu dobru niechay dopomoże.

Stworzeni tedy wszyscy do szukania prawdy, do bogacenia się wyobrażeniami istocie rzeczy odpowiadającemi, do nabywania poznania przedmiotów, do rozwiiania i doskonalenia się swoich; lecz nie w ieden sposób, nie w iedną miarę, nie w iednakowych stosunkach, nie co do iednych i tychże samych przedmiotów. Nie iednakowe zatém ani mogą, ani powinny być Instytuta kształcenię młodzieży przeznaczone. Nie wspominając tu różnicy płci, tak główny oddział między Edukacją Żeńską a Męską stanowiącý, co do saméy ostatniéy, rozmaite stopnie i rodzaje miejsce mieć muszą w stosunku do zdolności, i na niéy istotnie zasadzonego przyszłego powołania Młodzieńców. Są z tém wszystkim niektóre, choć małowliczne i bardzo okréślone, lecz w tém ograniczeniu tym ważniejsze przedmioty nauk, których nabycie dla każdego, kto tylko godnie nosić ma imię Człowieka, jest koniecznością, iako to: Połączone z dzielném uczuciem Religijném poznanie powinności względem Naywyższéy Istoty, bliźniego i siebie samego, poznanie rzeczy naypotrzebniejszych każdego otczających, i na byt iego dogodnie lub niedogodnie wpływających, nabywanie nieiakiéy przynajmniéy wprawy w zasadnicze owe wszelkich nayszczytniejszych nawet umiejętności ludzkich sztuki czytania, pisania, rachunków, w czasach naszych, przez rozmaite uczenia metody ludowi do nabycia tak bardzo ułatwiane. Otoż Szkoły początkowe, szkoły ludu, nazwane Elementarnemi. Dalszego postępu Instytucye dzielić można na uczone czyli literackie, i niuczone, czyli ogólnego użycia lub właściwego szczególnym powołaniom, i tak stopniując, iść z iednéy strony aż do Szkoły Głównej, i aż do szkoły Politechnicznéy z drugiéy. Im rozmaitsze i rozliczniejsze będzie ustopniowanie i rozgatunkowanie szkół, tém łatwiej Młodzieńców tam mieścić, gdzie ka-

żdego własna zdolność i za nią idąca chęć naywięcący ciągnie, i przez to tym lepięý właściwe dla każdego korzyści zapewnić.

Korzyść z przedmiotów naukowych, dzielić zwykli Pedagogowie na *formalną*, zasadzoną na wzbudzaniu, rozwianiu, pokrępianiu władz umysłowych, i na *realną*, rzeczową, wypływającą z rzeczy czyli nauki nabytęý ku dalszym widokom życia Towarzyskiego. Nieudolność poięcia ludzkiego zmusza nieraz dla lepszego rozbioru przedmiotów do podziału ich, aby na rozłożone części i odsłonięte strony dokładnięý się zapatrywać, nawet tam, gdzie w rzeczy samęý, a zwłaszcza w przystosowaniu do praktyki, obeszłoby się byó bez takowego podziału. Czas na Edukacyą i Instruksyą przeznaczony iest zbyt krótki, żeby go uszczuplić przez inne nauki, nie te, z których *realne*, rzeczywiste, rzeczowe korzyści, na całe życie wypływają; nie powinny zaś byó inaczęý dawane, iak w sposób władze umysłowe i całą istotę człowieka należycie kształtując. Dla tęý to przyczyny zaczynaia iuż iść w zapomnienie, zaprowadzane w końcu przeszłego wieku po szkołach zagranicznych, mianowicie Niemieckich, osobne lekcyje tak nazwanych *ćwiczeń rozumowych* (Verstandesübungen), których wyłącznym celem miała byó owa wyżęý opisana korzyść *formalna*, bez względu na *realną*, zaostrzając bacność młodzieży w spostrzeganiu zmysłowych przedmiotów, i ich należytém nazywaniu, uwagę i rozsadek w rozbiieraniu ich na części, i wytykaniu cech stanowczych, w dochodzeniu początku ich i użytku, w porównaniu między sobą i rozróżnianiu, w utwarzaniu wyobrażeń o przyczynach i skutkach i tym podobnych, w rozgatkowaniu wyobrażeń, w ćwiczeniu władzy sądenia przez pojedyncze zdania i sądy. Lekcyje takowe, w których równie iak i w książkach nawet do nich służyć mających, trudno byó iść za planem iednostaynie na zasadach psychologicznych prowadzonym, okazały się tu i owdzie, prędzęý późnięý, czczym czasu drogiego zaborem, zabawno-nudném mamieniem, biorącém do pomocy koncepty i żarciki, zagadki, szarady, kalambury, logogryfy, a umysły młodociane więcęý nadymającém, niż rozwijającém. Co z pożytkiem, przynajmnięý bez szkody i straty,

może być przyjemną zabawą domową, u stołu, na przechadzkach, przy kominku, to przeniesione na lekcye, przemieniwszy naturę swoją, chybiało celu. Starajmy się tu przekonać, że w dawaniu nauk po szkołach, korzyści *formalne z realnemi* połączone być mogą i powinny; przejdźmyż w tym celu pokrótce przedmioty przepisane na szkoły wojewódzkie, bo te ich najwięcej liczą i nasza szkoła do ich rzędu należy.

Sprawiedliwie na czele wszystkich przedmiotów umieszczoną została w planie *Nauka Religii*, albo raczej wzniesienie i wpaianie uczuć religijnych w sercach młodzieży, nie tylko mowa i nauka, lecz też przykładem, obrządkami, ćwiczeniami religijnymi. Co do samej nauki, w planie na każdą z sześciu klas ustopniowanym, wypada nam tu przytoczyć skazówkę Nauczycielowi klasy najniższej dawaną w słowach: „Do wykładania z książek pod tytułem: *Nauka Chrześcijańska i Obyczajowa*, tudzież pierwszej części *Katechizmu Historycznego Mniejszego*, Prawd i prawideł Religijnych, przygotuje Nauczyciel Uczniów swoich, przez poufale z nimi rozmowy i pytania sokratyczne, w których zastanawiając uwagę dzieciinną nad rzeczami zmysłowymi, nad ich początkami i końcem, wzniesie ich myśli do pierwszej przyczyny, to jest do BOGA,„ — Urządzenie zaś Wewnętrzne wkłada w tym względzie obowiązek nie tylko na samych Nauczycieli Religii, lecz i na wszystkich; takie albowiem jest brzmienie § 73: „Gdy ważnego powołania Nauczycielskiego głównym jest celem prowadzić Młodzież przez naukę i przykład drogą Religii, i zasadzoną na niej moralności, gdy przykład Starszych, na których się Młodzież chętnie zapatruje, jest nad wszystkie dzielniejszy sposób, a nauka i zachęcanie nim nie stwierdzone, zwyczajnie bez skutku pozostaie, z tych powodów zaleca się Professorom i Nauczycielom, aby razem z Uczniami do Kościoła na Nabożeństwo niżej przepisane uczęszczali właściwego Wyznania,„ Paragraf 78. wyraża nad to szczególne Nauczycieli Religii obowiązki w słowach: „Nauczyciele Religii, oprócz wspólnych wszystkim Professorom i Nauczycielom obowiązków, ten jeszcze mają szczególny: w Naukach swoich nie przestając na

gruntownym wykładzie prawd Religii, podług xiążek do tego ważnego przedmiotu wyznaczonych, przysposabiać Młodzież szkolną do wszystkich cnót człowieka i obywatela, przez najsilniejsze i najswiętsze, do Uczniów stosowne, Religii pobudki, czerpane z Biblii, Oyców SS. i najlepszych Słowa Bożego opowiadaczów, ćwiczenia i obrzędy religijne z Młodzieżą odbywać, chorych Uczniów odwiedzać i cieszyć, stygnących w duchu religijnym, wykraczających przeciw moralności i w złém upartych, z przyzwoitą powagą, przenikającą ducha gorącością i sładyczą do dobrego zwracać, słowem byź przewodnikami i rządcami sumienia szkolnéy Młodzieży „Następne zaś dwa paragrafy 79 i 80, co do praktyki religijnéy dla Młodzieży przepisują: „Uczniowie Wyznania Katolickiego, codzien na Mszę Stałą, a uczniowie wszelkich innych Wyznań Chrześcijańskich, co Niedziela i Święta prowadzeni będą na Nabożeństwa i naukę do swoich względnie kościołów. Młodzież szkolna Katolicka dwa razy na rok przystępować będzie do Spowiedzi i Komunii S., oprócz Wielkonočnéy, do której szczególniéy przygotowaną będzie od swoich Professorów przez Poniedziałek, Wtorek i Srodę Wielkiego Tygodnia, powtarzaniem zasad religijnych zstosownemi naukami chrześcijańsko-moralnemi, po dwie godziny z rana, dwie godziny po południu, dawanemi; czego dopilnowanie i uskutecznienie szczególniéy do Nauczycielów Religii należy „.

Gdzie zbawienne te przepisy należycie są wykonywane, tam wątpić nie potrzeba o osiągnięciu korzyści tak *formalnéy* iak *realnéy*, o kształceniu rozumu, a co więcéy znaczy, serca, o zapewnieniu téy zacności charakteru, bez której wszelkie talenta, nauki, umiejętności, stają się nie tylko nieużytecznemi, lecz raczéy szkodliwemi, stają się mieczém w ręku szalonego, a bez której mądrość przeobraża się w głupstwo. O iak ciężka pokuta dotykała rodzaj ludzki, ilekroć Rządy mniéy bacznemi były na najważniejszy, nayistotniejszy, najswiętszy, ze wszystkich przedmiotów. O iak wielkiém jest nasze szczęście, że nie tylko troskliwość, lecz i *rzyktad* z góry dawany, od Zwierzchników, od samego Tronu, do pełnienia téy naysmierwszy powinności

zagrzewa, a to pomimo różnicy Wyznań, wszystkich Chrześcian przez ieden Chrzt, iednego Chrystusa, iednę Ewanieliã, z sobã połączonych.

Przystãpmyż teraz do nauki *Języków*. Nię dawne to czasy, bo dopiero w drugiéy połowie 18 wieku, iak u niektórych narodów oyczysty kaźdego ięzyk, ściãgnãł na siebie tyle uwagi, że go przypuszczono do nieiakięgo udziafu między przedmiotami Nauki szkolnëy. W planie naszym oyczysty ma pierwszeństwo przed wszystkiemi innëmi, a gdy o *realnëy* z nauki ięgo korzyści, bãdź w życiu potocznëm, bãdź publicznëm, iako o rzeczy powãtpiewaniu u nikogo nie podpadaiaćey chcieć mówić, byfoby niepotrzebnëm, a zatëm zbytecznëm; zwróćmyż raczëy uwagę swoię na przestrogę, w planie na pierwszã klasę téy nauki danã: „Rozbiór rzeczy obieranych na Deklamacye (na nauczenie się na pamieć) powiniën bydź czyniony nie tylko we względzie grammatycznym, ale oraz loicznym, a gdzie bydź może i moralnym; tak aby ćwiczenia pamieci, były razem ćwiczeniem rozumu, kształceniem serca, i nabywaniem gustu„. Otoż i korzyść tak zwana *formalna*, w początkowëy zaraz klassie zapewniona, co i w kaźdey z następných wyższych stosownym do postępu sposobem wskazano, a w naywyższëy VI. Klassie między innëmi w takich wyrazach (na k. 92) zamknięto: „na prywatne ćwiczenia pisać będą Uczniowie mowy w materyach, iakie pod wzorami sã wymienione; robić rozbiory, recenzye rzeczy czytanych; rozbiory loiczne materyi, w których mają pisać mowy, ćwiczyć się w przekładaniu na ięzyk oyczysty wzorów, nadewszystko łacińskiego ięzyka. Ćwiczenia te okazywać powinny loiczny układ rzeczy, ciąg myśli porządny, dobór wyrażëń, właściwość ięzyka, i ile bydź może ięgo ozdoby i harmoniã„.

Z nauką oyczystego ięzyka iak nayściślëy połączona iest *Łacina*. Gruntowny badacz mowy ludzkiëy, pierwszy u nas Grammatyk Filozoficzny, nieśmiertelných zasług ś. p. Xiãdz *Kopczyński*, wskazał w swoim dziele łączacëm prawidła obu tych ięzyków, naywłaściwszy sposób iak zapewniać z dawania ich korzyść

formalną i realną, a to przez nieustanne porównywanie w czém się od siebie różnią, w czém do siebie zbliżają, zaczawszy od pojedynczych głosek aż do składni i Prozody. — Podobnież znowu *Grecki* język, dawany w szkołach Woiewódzkich, zaczawszy od czwartéj klasy, ułatwia się ciągiem wytykaniem stosunków iego z łacina i polszczyzną, przez co nauka ta pożytecznie wpływa nietylko na ugruntowanie młódzieży w tych językach, lecz i na zaostrenie uwagi i bystrości w postrzeganiu podobieństw i różnic.

Z żyjących języków wskazane planem mamy Francuzki, Niemiecki, Rossyjski. Nauka tych, dopiero rozpoczyna się po należytém ugruntowaniu w zasadach języka oyczystego, a z nim połączonego łacińskiego, w klassie Iszcy; Metod zaś czyli sposób nauczania ich zapewnia obok *realnéj* korzyści *formalną*. Narzekający na mnóstwo Przedmiotów nauk, a mianowicie języków, dla *realnéj* korzyści Polakom niezbędnych, znajdą może, nieiaką ulgę żalu swego, zgłębiając myśl Francuzkiego przysłowia: „*Autant de langues l'on parle, autant de fois l'on est homme*„; to jest: tylekrotnie iego władze umysłowe nabywają rozmaitego różnostronnego, iż tak powiemy, obrabiania. Jedną ieszcze ośmielamy się tu uczynić uwagę, że Polacy od tak dawnych czasów gorliwi o dokładność swoiéj mowy, mniéj zważali na ogólny szczerp Słowiański, z którego wraz z swoią mową pochodzą, tak dalece, że inne pobratymcze Dyalekty, prawie całkiem bacności ich uchodziły, gdy przecieź Uczonych naszych zajęcie się przedmiotem tak nam blizkim, zapewnić mogło wpływ na wzajemne udokładnienie iednéj mowy słowiańskiéj przez drugą.

Historyczne Nauki nietylko poprzedza, lecz z niemi ciągle się wiąże *Jeografia*, żeby Młódzież żywe zawsze miała wyobrażenie, gdzie się to zdarzało, co im się iako pamiętne opowiada. Przez związek takowy, nie czczym poczetem nazwisk iest Jeografia, lecz bogacąc pamięć, utrzymuje w czynności i inne władze umysłowe, przez stosunkowe kombinacye, zwłaszcza w Klassach wyższych, gdzie statystyczna, fizyczna, astronomiczna

jest wykładana tyle, ile i czas i stopniowanie nauk w szkołach Woiewódzkich dozwala. — Coż zaś bardziéj wpływać może do kształcenia Młodzieńców na Obywatelów słusznych, rozsądnych, użytecznych, jeżeli nie, dobrze wykładana *Historia krajowa*, wystawianiem charakteru Mężów poświęcających się całkiem dobru powszechnemu, wytykaniem przyczyn wzrostu, klęsk i upadku kraju; dawaniem przestrogi, iakie w rozmaitych odmiennych stosunkach sama na doświadczeniu zasadzona rostronność przepisuie. Podobneż korzyści czerpaia się także z historyi innych narodów; z nich wszystkich zaś a mianowicie z historyi Stéy, *Bossueta* duchem wykładanéj, utwierdza się w umysłach to zbawienne przekonanie, że los rodu ludzkiego nie zawisł od ślepego przypadku, lecz kierowany iest Wszechmocną ręką Naywyższego, do celu iaki Jego Opatrzność przeczyna. Lecz słuchajmy Rzymskiego filozofa i mówcy, w iakim blasku on wszechstronną użyteczność téj nauki wystawia: „*Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis*„.

Matematyczne nauki należycie dawane tak oswaiaia umysł ze zwięzłością, ściśłością, koniecznością w wnioskowaniu, iż od dawna są poczytywane za naylepszą, nayużyteczniejszą loikę praktyczną; przy terażniejszym zaś stopniu cywilizacji społeczeństwa, *Matematyczne* równie iak *Przyrodzone* nauki tak związane zostały z rozmaitemi powołaniami, iż bez potrzebny w nich biegłości, nikt obowiązkom ich zadosyć uczynićby nie mógł. Korzyści zaś tak *formalne* iak *realne* tu tém więcéj się zapewniaia, im troskliwiéj Nauczyciele się staraia o nauczanie naczne, o przekonywanie o wnioskach przez uczynione doświadczenia, o wprawianie samychże Uczniów w robienie takowych doświadczeń, i wykonywanie nauki w praktyce. Poznawanie dzieł przyrodzenia, wznosić musi umysł do ostatniéj Naywyższej Przyczyny, do Stwórcy i Pana stworzenia, a tak razem i serce napełniać uczuciem religijném; *Newton*, naygłębszy badacz przyrodzenia, był nayrzewliwszym czcicielem BOGA. Podług zdania iednego z dawniejszych Mędrców: „*Quanto potius Dei opera*

*coelestia celebranda, quam Philippi aut Alexandri Macedo-
num latrocinia!*,,

Korzyść nietylko *realna*, lecz i tak zwana *formalna* osiąga się nakoniec nawet i przez naukę pięknego pisania (*Kalligrafii*) i *Rysunków*, gdy bacność Nauczycieli ciągle obracaną jest, nie tylko na przyzwyczajanie do przyzwoitego układu ciała i ręki Ucznia, na wprawę oka, lecz nadto na kształcenie smaku dobrego. —

Te po krótcie tu uczynione ogólne uwagi nad przedmiotami Planem nauk dla szkół Woiewodzkich wskazanemi, sądzimy dostateczne do przekonania, osobliwie Młodzieży naszey, że tu wszystko iedynie dąży do zapewnienia dla niéy korzyści we wszelkich względach; te uwagi zatém niechay ożywiaią każdego Ucznia, i do iak naydokładniejszego zachowania *Ustaw Szkolnych* pobudzaią. Ale (mówimy tu samemi wyrazami *Ustaw dla Uczniów Szkół publicznych*), naymocniejsze pobudki znajdzie każdy Uczeń do peñnienia wszystkich swoich powinności wtenczas, kiedy ie zacnie szczerze, ochoczo wykonywać, w ten czas bowiem zacnie sam przekonywać się i poznawać, iak iest wielkie dobro, które w nich Zwierzchność nad iego edukacyt przełożona, tak dla niego samego, iako też i dla całej spoleczności ludzkiey zakłada. Tak iest Młodzieży! Kształcąc twórozum i serce, postrzegać będziesz co raz lepiéy zacność iestestwy i przeznaczenia twoiego. Doskonalać się w tym dwoistym względzie, poznasz naylepiéy, co to iest za szczęście, doskonałość człowieka. Nabieraiąc iéy, uczuiesz pomnażaiącą się zacność i godność iego. To uczucie będzie ci nayrzetelniejszą twoich prac twoich (ieśli są iakie w uczeniu się) przykrości nagrodą. Ni téy iednéy byłoby dosyć. Wszakże Zwierzchność twoia, chce ci nieustannie przypominać tę ważną prawdę, że nie dla siebie tylko żyć masz, że cię czekaią ważne obowiązki względem twoe iéy Oyczyzny, twoiego Monarchy, przeznacza ci szkolne nagrody, które corocznie w imieniu Panuiącego, iako Oycy oyczyzny, dawane będą celuiącym nauką i obyczajnością, iako zakładdrogiéy nadziei, którą oni Oyczyźnie i Monarsz o sobie uczyniają.,,

Lecz widziemy tu potrzebę dla Uczniów odchodzących z Szkół naszych do Szkoły Głównej, dodać w szczególności jeszcze przestrożę tę, z powyższych uwag wypływającą: żeby po troskliwie obranym Wydziale stanowiącym o przyszłym ich powołaniu, nie przestawali na samém wyłącznym oddawaniu się, tak zwanym chlebowym naukom, żeby nieustanne dążenie ich było do kształcenia w sobie istoty Człowieka, do uszlachetnienia charakteru i serca, do postępu w moralnej zacności, niechaj w ręście pamiętają na zdanie Rzymskiego Wierszopisa:

... *ingenuas didicisse fideliter artes*

Emollit mores, nee sinit esse feros.

— Czy z przedmiotów Planem wskazanych, a tu w tym wstępie do Programmatu po krótko wspomnianych, Młodzież nauce naszej powierzona, odniosła w dobiegającym roku szkolnym, spodziewane korzyści, pokazać ma Examen publiczny, podług porządku na osobnej karcie wyszczególnionego odbywać się mający; co aby się pomyślnie zdarzyło, tém bardziej usiłować i życzyć potrzeba, gdyż to jest pierwszy publiczny *Popis* za zwierzchnictwa Nowego *Naczelnika Edukacyi Kraiowej*, którego *Najjaśniejszy Alexander Król* i Pan nasz Miłościwy, powierzeniem Mu stęru spraw najważniejszych, w których nie tylko o dobra znikome, lecz i o wiekaiste idzie, zaszczycić raczył. Zachowując głęboko wrytą w sercach naszych wdzięczność *Opiekunowi*, od którego przez tyle lat, przez tak rozmaite losu kraiowego koleje, ciągłe i liczne odebraliśmy dowody prawdziwie *Oycowskiej troskliwości*, składamy powinny hołd uszanowania teraźniejszemu *Zwierzchnikowi*, przekonani, że *Mąż* z enót i obszernych nauk tak znakomity, posiadając zaufanie *Dobroczyнного Monarchy*, wskazywać nam będzie drogę, którąbyśmy coraz dokładniej trafić mogli do celu, *Edukacyi Młodzieży zamierzonego*.

Lecz gdy Program *Examinu* podług przepisów *Urządzenia* nie zawsze przez *Rektora* tylko, ale też kolejno przez jednego z *Professorów* wyrabianym być ma, podjął się tą razą tę przysługę *JP. Ludwik Koncewicz* zastępca *Professora Historii* w *Szkołach* naszych, przez którego wypracowana *Rozprawa*, wykładająca zdanie o *Dopełnieniach Tacyta* przez *Brotiera*, tu teraz następuje.

Z D A N I E

O DOPEŁNIENIACH TACYTA

PRZEZ B R O T I E R A.

Pomiędzy zagubionemi tytu Autorów starożytnych dziełami, strata większej części pism Tacyta, iako iedynego w swoim rodzaju Pisarza, należy bez wątpienia do największych; iaką zawisć czasu Rzeczpospolitą uczonych dotknąć mogła. — Dwa tylko dzieła jego doszły nas w zupełności: Traktat o obyczajach Germanów i życie Agrykoli. Zkrónik, zawierających dzieje Cesarzów, Tyberyusza, Kaliguli, Klaudyusza i Nerona, mamy tylko dzieje pierwszego i ostatniego mało uszkodzone, opis panowania Kaliguli cały zaginął, rządów Klaudyusza koniec tylko pozostał. Więcey nierównie uszkodzoną została historia: bo z dziejów Rzymskich, przeciągiem 28 lat, od 69 do 96 roku po narodzeniu Chrystusa, objętych, mamy tylko rok 69ty i część 70^o. Tak znaczna strata staie się dla nas nieodżałowaną, tém bardziey, że pozostałe reszty, czyli we względzie osobliwości stylu, czyli dobroci myśli uważane, są iednym z największych wysilen umysłu ludzkiego. Umieci cenić Pisarza tego starożytni, czego dowodem są tak chlubne między innymi, Pliniu-

sza młodszego i Kwintyliana o nim wspomnienia. Pierwszy dając wspaniałe pochwały Tacytowi w wielu listach swoich, w jednym z nich (a) oświadcza, że go bierze za wzór wymowy, i pragnie naśladować między znaczną liczbą mówców w Rzymie pod ten czas znajdujących się, nie dla tego aby mu wyrównał, lecz aby przynajmniej w liczbie jego naśladowców nappierwsze, choć od wzoru odległe, zajął miejsce. Drugi (b) ozdoba jego czasów swoich nazywa, i chwałę jego nabytą przez pisma wzniosłym duchem, śmiałymi zdaniami oznaczone, pamięci odległych wieków poleca. Znali jego zalety i nowożytni, bo we wszystkich wiekach, w których tylko ludzie wznieść się mogli do ocenienia starożytnych wzorów, zawsze Tacyta do rzędu najszczytniejszych liczono Pisarzy. Znalazły się wprawdzie tak przewrotne umysły, które na obaleniu sławy Tacyta własną wzniesć usiłowały. Scioppiusz (c), Alciatus, Ferretus (d), sam nawet w części Kazaubon (e), który w wielu względach nie

-
- (a) Plinius lib. VII. Epist. XX. *Ecquidem adolescentulus, quum jam tu fama gloriaque floreres, te sequi, tibi longo, sed proximus intervallo, et esse et haberi concupiscebam. Et erant multa clarissima ingenia, sed tu mihi (ita similitudo naturae ferebat) maxime imitabilis, maxime imitandus videbais.*
- (b) Quintilianus: de instit. orat. libro X. capite I.: *Superest adhuc, et exornat aetatis nostrae gloriam vir saeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores, ut libertas, quamquam circumcisis, quae dixisset, ei nocuerit, sed elatum abunde spiritum et audaces sententias etiam in iis deprehendas, quae manent.*
- (c) Scioppius Gasparus Comes Clarae Vallae, w rozprawie „De stili historici virtutibus ac vitis iudicium”, między innymi obelgami, nazywa Tacyta nierostropnym. Zdanie to godne jest bez wątpienia Autora, którego, z przyczyny uszczypliwości pismom jego właściwey, *Canis grammaticus* nazwano.
- (d) Andreas Alciatus, Emilianus Ferretus trudnili się objaśnieniem Tacyta i oba o złą łacinę go obwiniają.
- (e) Casaubonus, w dedykacyi Henrykowi IV. Królowi Francuzkiemu wydania Polibiusza porównywiąc go z Tacytem tak mówi: *Hic (Tacitus) magni*

odmawia Tacytowi zalet, do liczby uwłaczających mu należą. Wszakże najuszczępliwsze ich zdania nie potrafiły zmniejszyć wartości Tacyta, dowiodły tylko, iak mierność, nie mogąca się wznieść do szczytności samym geniuszom właściwej, powodowana zawzięcią, tam częstokroć błędy upatruie, gdzie inni zachwycające znajdują piękności. Że tak jest w istocie, każdy o tém przekonać się może; gdy wady wyrzucane Tacytowi przez wspomnianych Satyryków, z bestronnemi zdaniem prawdziwych starożytności znawców, Mureta, Lipsiusza, J. G. Vossiusza porówna.

Co do nas, przebiegając z uwagą historią Rzymską Tacyta, zdaie nam się w nięć widzieć cień wywołany z czasów Kamillów do odmalowania wieku Tyberyuszów i Neronów; zadziwia go obecny stan nikkzemnego Rzymu, bo wszędy, zamiast surowej dawnym Rzymianom właściwej enoty, samo zepsucie, zamiast wolności, hanbiącą niewolę spostrzega. Takim to widokiem zajęty Tacyt, właśnie iakby podziemny iakowy sędzia, od wszelkich namiętności daleki, w krótkich, lecz pełnych ognia i mocy wyrażeniach obecny stan Rzymu nayodleglejszemy

et acerrimi vir ingenii, novae cuiusdam, gravis, concisae et sententiosae eloquentiae genere eximie praeditus, si a fortuna non esset destitutus, quae dignam ei tanta facultate materiam negavit, quemvis e Principibus Romanorum, sive etiam Graecorum Historicorum videtur potuisse provocare. Nunc, quum eiusmodi tempora constet ab eo, praesertim in annalibus, esse descripta, quibus nulla nunquam fuerint turpissimis vitiis foediora, neque aut virtutum sterilliora, aut virtutibus inimiciora; cum Polybij historia Taciti libellos velle comparare, hoc vero fuerit non Tacitum laudare, sed insignitam suam temeritatem propalam vulgare. Nam quid simile, quid ulla ex parte comparandum? non iam scriptores ipsos inter se contendendo; quorum alter Philosophus insignis fuit, rebus gestis vir clarissimus, alter, ut Romanus, ab omni Philosophia alienus, nulla re publice unquam gesta admodum memorabilis, sed de materia amborum loquor, quam nemo sanae mentis hic praecipue spectandam negaverit., Z przytoczonych słów Kazubona widać oczywiście, iak on przez poniżenie Tacyta, chciał ska-

potomności za naukę wystawia. Krótkość jego wystowienia pochodziła z przymiotów jego duszy, a naywięcéy podobno z nastroienia umysłu od okoliczności, na które oburzony pisał. Zamiast mnóstwem wyrazów i prózną deklamacyą wynudzać czytelnika, a mało co uczyć, wołał on rzecz w kilku, lecz wiele znaczenia mających wyrazach napomykać, a objaśnienie sensu niezawsze od razu uchwycić się mogącego, i zamiaru niektórych głębokich swoich upatrzeń rostopności czytelnika zostawiać. Historyk ten, którego pisma w krótkich wyrażeniach noszą piętno ducha Rzymskiego, tém trudniészym jest do naśladowania, że w starożytności nawet ani poprzednika nie miał, ani naśladowców nie znalazł. Z tęyto podobno przyczyny, gdy, po odrodzeniu się nauk, zaczęto uzupełniać starożytnych Autorów zatracone pisma, kiedy wielu z nich znalazło godnych siebie naśladowców, nad Tacytem zadziwiać się, raczéy niż go naśladować wolano. Wiek dopiero ośmnasty dla historii prawdziwie złoty, w którym Hume, Robertson, Gibbon, Szloetzer, Müller doprowadzili historią do istotney wartości, i w dokładności sobie właściwey obok Tacyta stanęli, wiek ten mówię, wydał Męża, który przyjął na siebie naytrudniészzy do wykonania obowiązek, bo uzupełnienie zagubionych ksiąg dziejów Tacyta.

Gabryel Brotier, Członek Zgromadzenia Jezusowego, w wielu pismach głęboką erudycyą oznaczonych, dowiódł rzadkiéy swéy zdolności; lecz praca około uzupełnienia Tacyta, stanowi główną zasadę chwały jego w zawodzie naukowym naby-

wę Polibiusza powiększyć; właśnie iakoby ostatni był takim Pisarzem, któremoby z poniżenia drugiego zalet szukać należało. Posiadał bez wątpienia Filozofią Tacyt, kiedy dzieła swoje w duchu Filozofa pisał. Nie ustępuje także Pisarz Rzymski Greckiemu i co do zalet w usługach publicznych nabytych. Polibiusz w wojsku zasługi swe położył, Tacyt piastując dostojność Konsula; oba byli ludźmi stanu, oba w pismach swoich tego dowodzą: Pierwszy dał wzorowy obraz taktyki wojenney, drugi człowieka w społeczności żyjącego, i człowieka stanu naydokładniéy maluje.

téy (*f*). Przystępując do tego dzieła, czuł Brotier trudności, które miał do pokonania, przekonany był o nieudolności się swoich w wyrównaniu Tacytowi, i dla tego w przedmowie skromnie z przedsięwzięcia swego w ten się sposób tłumaczy: „Cum summopere dolerem Tacitum truncum ac mutilum circumferri, ad supplementa adverti animum, non quod Tacito aequari posse confiderem, sed ut plenior faciliorque flueret eius narratio, si deperdita ex veterum scriptorum et monumentorum fide supplerentur. „ Ile zaś w uskutecznieniu tego zamiaru do wzoru się zbliżył, a tém samym, iak wielką sobie zjednał Brotier zaletę, oto iest, co niniejszych badań naszych ma być przedmiotem. Do czego ażebyśmy tém pewniéy doszli, zastanówmy się nad przymiotami obudwóch Pisarzy, zważmy przytém, iakie okoliczności im towarzyszyły, te bowiem miały bez wątpienia wpływ niepospolity na różnicę, iaka się pomiędzy iednym a drugim okazuje,

Pisarzowi dziejów ludzkich dwa nieodbitie przymioty są potrzebne, jeżeli się chce wznieść do godności powołania swiego; powinien być głębokim badaczem, i zręcznym Malarzem. Pierwszy wyszukaie materyały, i za pomocą krytyki je ocenia, a tém samym dopeńnia nayważniejszéy historycznéy pracy, bo prawdę wyświeca; drugi w porządek je układa i stosownemi farbami maluje.

Żaden z historyków obu tych przymiotów ściśle w sobie nad Tacyta nie połączył. Był on bez wątpienia naywiększym ze starożytnych badaczem; zapatrywał się na czyny ludzkie

(*f*) Edycya Tacyta przez Brotiera wyszła w Paryżu roku 1771 w 4ch Tomach in 4to pod tytułem: „C. Corneli Taciti opera recognovit, emendavit, supplementis explevit, notis, dissertationibus, tabulis geographicis illustravit Gabriel Brotier. Z tey edycyi korzystał Naruszewicz w tłumaczeniu Tacyta, a nawet uzupełnienia Brotiera na oyczysty przełożył język. O innych pisma h Brotiera obacz: Nouveau dictionnaire histor. par Chaudon et Delandine.

okiem Filozofa, przenikał nayskrytsze serca ludzkiego tajniki; usiłowania jego wszystkie dążą do wyjaśnienia prawdy, która pismom jego wszędy przyświeca. Układ materyałów w dziejach Tacyta przekonywa nas o wiele obemyślającym umyśle pisarza, który w nieokrzesałą rozmaitość porządek i jedność wprowadza, a z okropnego życia publicznego naturalnie urządzony obraz wystawia. Wszystko w dziejach jego dąży do jednego celu, i rozum czytelnika stale postępem obszernego rysu zaprzętniony, wszystkie czyny do głównego odnosi punktu, o którym nigdy Historyk Rzymski nie zapomina, okazując iak się gwałtownie postać dawnego Rzymu zmieniała.

Zważmy teraz iakim się Brotier w wyborze i uporządkowaniu materyałów przy Tacycie okazał. Czerpał on z Autorów, z których żaden w duchu Tacyta nie pisał. Różnica między nimi a Tacytem na niejednakowej zdolności umysłu, na rozmaitem zapatrywaniu się na czyny, a naywięcący na pobudkach, które ich do pisania skłaniały, zależy. Ztąd tyle niezgody w prostém czynów wystawieniu, szczególnię zaś w naznaczaniu przyczyn, w wyprowadzaniu z nich skutków, pomiędzy Tacytem a pisarzami z których Brotier czerpał; pracowite uwagi Lipsiusza nad Tacytem łatwo o tém przekonać nas mogą. Już więc z tego względu gruntowności badań Tacytowi właściwé w dopełnieniach Brotiera żądać nie możemy; bo gdy tamtemu to naywięcący sprzyjało, że czerpał materyały ze współczesnych Autorów, te z podaniami za jego czasów utrzymującemi się mógł porównywać, znaczny zaś części dzieiów przez siebie opisanych, iako znakomity obywatel sam był świadkiem naocznym; ten przeciwnie, oprócz pisarzy starożytnych, daleko niższych co do gruntowności i przenikliwości od Tacyta, żadnego nie miał zródła, z któregoby mylnosc ich podań mógł sprostować. Ale z drugiey strony przyznać musimy, że, ile tylko w mocy jego było, starał się Brotier wypełnić powinność historycznego badacza. Zyiąc on w wieku, w którym, Filozofia i smak dobry, a z nich zrodzona krytyka stały się cechą historyi, miał przy zdolności sobie do tego wrodzoney, naywiększą sposobność

massie czynów od króńkarzy zostawionych godną i prawdziwą nadać postać. Okazał znakomity stopień rzęczności i przenikliwości rozsądnego krytyka w zbieraniu okoliczności duchowi Tacyta odpowiadających. Czerpał z rozmaitych Autorów, wiedział kiedy dać wiarę pochlebstwem skażonemu Wellejuszowi Paterkulowi; umiał odkryć prawdę zawikłaną stylem retorycznym Dyona, wielomówstwem Józefa Flawiusza; wyższym się okazał w zgłębianiu przyczyn i skutków nad Swetoniusza; a jeżeli z tych prawdy szukané nie wyswietlił, radził się skutecznie Plutarcha, Pliniusza starszego, Seneki, Aryana, dopóki szczegółów prawdę wyiaśnić mających nie uzupełnił, i rzeczywiście w wyborze materyałów wzniósł się do godności dzieiów Rzymskich pisarza. Zasługuje takóź na pochwałę Brotier, iż w uzupełnieniu swoim potrafił uchwycić szczęśliwie nie, która ogrom obrazów Tacyta łączy i spaja; zachował związek między przyczynami i skutkami czynów, nie zapomniał nawet o dziwach, które świątły ze wszech miar Tacyt w wielu miejscach przytacza: zjawiska albowiem te, wpływające na umysł zabobonnego gminu, nadającego częstokroć kierunek machinie politycznéj, istotnie historycznymi były, ani przez Brotiera jako naśladowcę Tacyta opuszczonymi być mogły. Wszystko w nim zdaie się być na swoim miejscu; wszystko przekonywa, że Brotier nie tylko we względzie wyboru, ale i uporządkowania czynów zbliżył się do Tacyta, a szczególniej w rocznikach: bo dopełnienie piątej księgi historyi, tudzież opis panowania Wespazyana, Tytusa, Domicyana, Nerwy, aż nadto jest krótki, aby w nim Brotier mógł rozwinąć dzieie wyrównyujące ogromowi obrazów przeciagiem dwóch tylko i to niecałych lat w pozostałych Tacyta księgach zamkniętych. Znał zapewne Brotier wyższość historyi Tacyta nad roczniki, jeżeli w dopełnieniu iéy nie chciał się mierzyć z gieniuszem Rzymianina. Bez wątpienia historia we względzie rozmaitości i dokładności opisów z wieloma okolicznościami połączonych przechodzi roczniki; gdy bowiem te nayeściej sam tylko rys zdarzeń podają, w tamtéj znajduie się wszystko dokładnie tak w częściach, iako i w całości wypracowane; roczniki zdarzeń za Rzymem albo nic nie dotykają, albo tych tylko

które się ściągają do wschodu, w historii zaś okazuje się całego państwa Rzymskiego widok, we wszystkich pojedynczych jego częściach z okolicznościami naybardziej interessującemi, odmalowany. Cała więc zaleta pracy Brotiera na dopełnieniach roczników polega. Jakoż widzimy w nich z naywiększym staraniem ułożony opis stucznych usifowań Tyberyusza w potłumieniu fakcyi zuchwałego Sejana; w opisanu czynów Kaliguli poznajemy Ucznia godnego mistrza swego Tyberyusza. Ostatki panowania Nerona w zastosowanym do Tacyta opisane są duchu. Wszystko razem wzięte zdaie się ufatwiać czytelnikom objęcie téy okropnéy sceny, iaką Tacyt w dziele swoim maluje, z tą iednak różnicą, że, gdy historyk Rzymski zamieniwszy czytelników na widzów, przenosi ich na miejsce opisywanych czynów, i do zapomnienia o sobie zmusza, w Brotierze więcej proste opowiadanie niżeli dramatyczność się okazuje. Jest to obraz okropnéy i posępnéy krainy, od dwóch na przemian wystawiany malarzów, oba malowali iednakowe przedmioty; w obrazach Brotiera równie iak i w Tacyta widać Tyberyusza, Kaligulę, Klaudyusza, Nerona, iako potwory natury ludzicy wydanych; widać lud cierpliwością i powolnością w znoszeniu okropnego jarzma niewoli zhanbiony, widać Senatorów, iednych wyszukanemi pochlebstwy łaskę sobie iednających, drugich okrucieństwu za narzędzie się nadstawiających, innych nareszcie na wygubienie wszędy prześladowaney cnoty sprzysiężonych. Wszelako, choć oba iednakowego rodzaju wystawiali przedmioty, malowanie Tacyta jest bardziej pociągającym, przywiązującym, i nauczającym; bo Tacyt bieglyszym był od Brotiera Malarzem. Otoż cała trudność w naśladowaniu Tacyta na wyrazistém i mocném przedmiotów wystawieniu zależy. Jest to wysoko wzniosła skała, o którą nayszczersze usifowania geniuszów wieków dzisiejszych rozbić się muszą. Kto do przenikliwości Tacytowi właściwéj łączy zręczne i powabne czynów opowiadanie, malowanie charakterów ludzi trafne, a w niém rozumowanie bez ciężkości, treściste opowiadanie bez rozwlekłości, opisywanie wielkich rzeczy bez nadętości i z naywiększą prostotą, kto zupełnie zadowolni rozum czytelników uderzającemi myślami, imaginacją szczytnemi obrazami.

zami, ten połączy w sobie wszystkie przymioty Rzymskiego historyka, i godnym się stanie jego naśladowcą. Zaden ze starożytnych nie wyrównał Tacytowi w tym względzie, samu to Brotier przyznaie, nazywając go w przedmowie największym ze starożytnych historyków Malarzem. Zdanie to opinią tylu wieków utwierdzone, każdym miejscem w Tacycie łatwo popartém byź może. Prawda i natura są cechą wszystkich w nim opisów; wszędy gienusz pisarza tém się byź zdaie, czém iest powierzchnia zwierciadła, która ginie pod prawdziwemi obrazami, iakie się we wszystkich iey promienistych punktach odbiiają. Czytelnik przeniesiony na miejsce, na którym historyk rzecz przez siebie opisywaną wystawia, widzi przed sobą sprawy ludu Rzymskiego z największą dokładnością z ich przyczynami i skutkami wywiedzione; obecny obradom w Senacie słyszy rozmaite głosy, rozróżnia ięzyk namiętności od szczerości, poznaje Sejanów, Kremucyuszów, Makronów, Trazeów, bo każdy z nich, w wylaniu uczuć swoich charakter duszy swéy dosadnie maluje; nie są przed czytelnikiem zawarte Cesarzów i prywatnych mieszkania, tam to on, gdzie człowiek, najmniéy ma potrzeby ukrywania się, naykorzystniejszą w poznawaniu serc ludzkich odnosi naukę; nakoniec sama odludna wyspa Kaprea, a na niey nayskrytsze Tyberyusza serce stoi otworem dla niego; słowem, w iakąkolwiek stronę wzrok swój obróci, wszędy żywe obrazy, trafne opisy, wydatne charaktery spostrzeże.

Jednak, gdy tym sposobem pisma Tacyta za wzorowe i iedyne w swoim rodzaju uznaiemy, dalekimi iesteśmy od nięcia pochwał Brotierowi, na które sobie i we względzie wystawienia zasłużył. Wszakże nie same tylko Rafaela lub Dawida obrazy uwielbienie znajdują: im barźziej ich pięknoscią zachwycają się prawdziwi znawcy, tém większą przyznaią zaletę tym, którzy w swych kopiach bliźej oryginału stanęli; bo okazać się słabszym przy najlepszym, iest iedno, co naypierwszy stopień chwały otrzymać po nim.

Aby co do wystowienia ocenić należyćie Brotiera, zacząć należy od zastanawiania się nad językiem, w którym pisał, bo stopień zgłębienia onego, stanowić będzie nayıpierwszy dowód miary usposobienia, z jakim Brotier do wykonania tak wielkiego dzieła przystąpił. Pomiędzy trudnościami, z którymi walczyć mu przychodziło, nayıpierwszą była ta, że mu należało naśladować Tacyta w języku martwym. Duch każdego narodu w tak ścisłym jest związku z językiem, że oswoienie się z pierwszym dokładne, istotnym jest warunkiem nauczenia się drugiego. Warunek ten był i będzie nieprzełamana w poznaniu gruntowném języków starożytnych, dla nayıwiększych geniuszów, trudnością; odległość bowiem miejsca i czasów, różność religii, zwyczajów, obyczajów i przesądów, iak trafnie uważa Autor dzieła o Wymowie i Stylu, w takim oddaleniu od siebie starożytnych i dzisiejszych postawiły, że ostatni w niczem, bez powątpiewania, wyrokować nie mogą, gdzie idzie o to, co pierwsi działać lub myśleć mogli. Wśród tych niepodobnych do pokonania trudności, zbliżenie się w pisaniu po łacinie do nieśmiertelnych starożytności rzódeł, nayıwiększym jest dla nowożytnéj literatury tryumfem. Szczęśliwym się, w tym razie okazał Brotier, bo zgłębził ducha języka do tego stopnia, że między pisarzami, którzy z nowożytnych w tym rodzaju po łacinie pisali, nikt od niego czystsza nie pisał łaciną.

Ale nie dość mu było przeiać się duchem języka Rzymskiego, większa ieszcze trudność do pokonania zostawała, w naśladowaniu tymże językiem sposobu pisania Tacyta. Człowiek pojedynczo uważany ze swém umysłu i serca ułożeniem, tém jest prawie względem drugich ludzi z sobą w towarzystwie żyjących, czém ieden naród względem drugiego. Nie dziw, że każdy naród ma swój oddzielny charakter, kiedy w dwóch osobach trudno upatrzeć, bez iakowegoś cieniowania, iednego z tych temperamentów, które systematyzuiący wszystko rozum niektórych Filozofów pod bardzo małą liczbę klass podciągnął. Przypuściwszy, że mowa jest obrazem duszy człowieka, wniesć stąd z pewnością możemy, iż charakterystyczna między ludzmi róż-

źnica, nigdzie się dąbitnięć, iak w ich mowie i pismach, nie maluje. Każdy piszący ma swą własną, od nastroienia umysłu z leżącą formę, podług której rysy przedmiotom nadaje, i właściwemi je maluje farbami. Z łatwością one mu przychodzą, bo są mu wrodzone, a iako takie, są wypływem jego mocy umysłu i charakteru duszy, a zatém pojętności i geniuszu osobistego uformaczeń i miarą. Między starożytnymi nikt się bardziej od drugich sposobem pisania nad Tacyta nie odznacza, żaden bowiem z pisarzy w takim stopniu piętna swego charakteru w dziełach własnych nie wyrzył. Nie podobna mu w tym rodzaju wyrównać zupełnie, bo do tego, równego z nim do pisania talentu, nadewszystko zaś owego charakteru duszy Stoickiej, i mocy umysłu potrzeba, i kile Tacyt posiadał, a to po większey części od okoliczności towarzyszących życiu jego zawisło. Zbliżyć się do niego ten tylko potrafi, kto sztukę naśladowania do najwyższego posunie stopnia. Zobaczmy, ile w tém biegłości w swych dopełnieniach Brotier okazał. — Miał on bez wątpienia wielką pomoc w dopełnieniu Tacyta po łacinie, że czerpał materiały z Autorów, iednych w języku łacińskim piszących, drugich z greckiego na łaciński przełożonych: lecz taż sama pomoc co do stylu mogła być się stać nayszkodliwszą. Gdy bowiem z iednēy strony przeięcie się naysmocniejsze duchem wzoru, i nie spuszczenie go na moment z uwagi zdolne było iedynie wspierać śmiałe przedsięwzięcie Brotiera; z drugiēy, konieczność czerpania materyałów z innych pisarzy, z których żaden w duchu i sposobie Tacyta nie pisał, a tēm samēm oswoienie się z nimi mogło bardzo łatwo Brotiera z trudnēy drogi naśladowania Tacyta sprowadzić. Mimo to iedaak w wielu mieyscach udało mu się szczęśliwie rzecz u innych pisarzy w obszernych zarysach objęta, przelać w formę skroconą Tacytowi właściwą. Następujący przykład może być tego dowodem: Jozef w księdze XVIII. rozdz. VI starożytności Żydowskich, tak maluje boiaźń w Rzymie po ogłoszeniu niepewnēy śmierci Tyberyusza: „Mor-
 „ tuum esse Tiberium Romani vix audebant credere, non quod
 „ id magnopere non vellent, nam verum esse quod nuntiaretur,
 „ vel ingenti pecunia redemptum irent; sed quod vererentur,

„ ne falso rumore ante tempus excitati gaudium suum prode-
 „ rent, deinde accusatione inter eos instituta male perirent.,,
 Swetoniusz w życiu Tyberyusza LXXV. przy teyże saméy oko-
 liczności radość ludu z wściekłością połączoną, następującemi
 oddaje słowy: „ Morte ejus, (Tiberii,) ita laetatus est populus, ut
 „ ad primum nuntium discurrentes, pars Tiberium in Tiberim
 „ clamitarent; pars Terram matrem, Deosque Manes orarent,
 „ ne mortuo sedem ullam nisi inter impios darent: alii unum
 „ et Gemonias cadaveri minitarentur exacerbati super memoriam
 „ pristinae crudelitatis, etiam recenti atrocitate. Nam cum
 „ Senatus consulto cautum esset, ut poena damnatorum in de-
 „ cimum super diem differretur, forte accidit, ut quorundam
 „ supplicii dies is esset, quo nuntiatum de Tiberio erat. Hos
 „ implorantes hominum fidem, quia absente adhuc Cajo nemo
 „ exstabat, qui adiri interpellarique posset, custodes, ne quid
 „ adversus constitutum facerent, strangulaverunt, abjeceruntque
 „ in Gemonias. Crevit igitur invidia: quasi etiam post mortem
 „ tyranni saevitia permanente. „ Brotier na początku księgi VII.
 roczników z obu tych opisów następujący ułożył obraz: „ Audita
 „ Romae Tiberii morte, trepidatum, ne nova abstrusiorque dis-
 „ simulatio omnium ruinam pararet. Postero die, certioribus
 „ nuntiis, quo tardiora, eo acriora erupere odia; pudebatque,
 „ vel post fata, tristissimum Principem timuisse. Plebs ut metus,
 „ sic laetitiae et spei immodica, gaudio furere: pars Tiberium
 „ in Tiberim, clamitare: pars terram matrem, Deosque Manes
 „ orare, ne mortuo sedem ullam, nisi inter impios darent: alii
 „ unum et Gemonias cadaveri minitari. Omnes exacerbavit
 „ recens atrocitas: saevitum enim in damnatos, qui in diem de-
 „ cimum, quo de Tiberio erat nuntiatum, dilati, hominum
 „ fidem, absente novo principe, implorabant. Inritis precibus,
 „ a custodibus, ne quid adversus constitutum fieret, sunt stran-
 „ gulati, et corpora in Gemonias abiecta, pristina crudelitate
 „ superstita. „ W tym ostatnim obrazie widzimy wszystkie my-
 śli Józefa i Swetoniusza w ścisłości do Tacyta zbliżoney wydane,
 połączone nadto trafne i uderzającemi zdaniem, które na

wzór Rzymskiego pisarza, przy opisaniu czynów, razem i charakteru malują.

W opisach i obrazach niektórych widać śmiałe Brotiera za wzorem dążenie. Zajmujący jest opis zdarzeń towarzyszących ostatnim chwilom Nerona przy końcu Xiegi XVI. Jego ucieczka, a w nięj ostatnia nędza i rozpacz z gnusnością połączona, podług rozmaitego zapatrywania się czytelników stać się może sprężyną, do poruszenia różnych a zawsze najmocniejszych namiętności. Opisanie zgonu Trazei, Demetryusza w xieǳe XVI. mocno rozczuła, a wystawienie ich nieugiętej cnoty wśród powszechnego zepsucia zatrzymanęj, do zamiłowania iey pociąga.

Malowanie charakterów, iedna z naywiększych, a razem naytrudniejszych ozdób historyi, bo ie sztuka wtedy tylko w całości wystawi, gdy wyda w całej mocy naturę, nie jest bez zalet w Brotierze. Do krótkich a trafnych wystawień charakterów należą: Wellejusza Paterkula w xieǳe V. rozdz. XXIII; Antonii i Juliusza Grecyna w xieǳe VII. rozdz. XLII. i XLIII; opis obyczaiów i zwyczajów mieszkańców wyspy Taprobane (dziś Ceylon) przy końcu xiegi X. roczników. Zakres pisma tego nie pozwala wszystkich umieścić, ostatni więc przynajmniej opis, w którym się naybardziej u Brotiera zwięzłość Tacyta przebiia, dla przykładu przytaczam. Za panowania Klaudyusza Król wyspy wspomnionęj wyprawił poselstwo do Rzymu; Brotier opisawszy powody onego, tak w rozdziale XXXIII. o samych Posłach, o zwyczajach i obyczaiach ich kraiu nadmieniał:

„ Nostrum coelum, suss umbras mirati, ipsi in urbe peregrinitatis avida admirationi fuere. Ex his cognitum, sua in insula quingenta esse oppida: Palaesimundum omnium ibi clarissimum, ac regiam ducenta mill: plebis: servum nemini: non in diem aut interdium somnum: agros diligenter coli: vitis usum non esse, pomis abundare: esse in piscatu voluptatem, testudinum maxime, quarum superficie familias habitantium contegerent: aedificia modice ab humo exstare: annonam nunquam augeri: non fora litesve esse: coli Hercu-

„ Iem ; festa venatione absumi ; gratissimam eam tigribus ele-
 „ phantisque constare. Regem eligi a populo senecta clemen-
 „ tiaque, liberos non habentem ; et si postea gignat, abdicari,
 „ ne fiat hereditarium regnum : rectores ei a populo XXX. dari ;
 „ nec nisi plurium sententia quemquam capitis damnari ; sic
 „ quoque appellationem esse ad populum ; LXX. iudices dari ;
 „ si liberent reum amplius XXX, iis nullam esse dignationem
 „ gravissimo probro. „

Przydłuższe osób charaktery wśród czynów są odmalowane tak, iż ogólny rys charakteru, iaki przy zgonie osób spostrzegamy, jest wyraźnym całego życia ich politycznego obrazem ; dowód tego mieć możemy na charakterze Kaliguli, iako iedynym z pomiędzy największych, który samego Brotiera był utworem. Inne bowiem miał już zaczęte od Tacyta a nie ukończone, iako Sejana, Nerona, inne bez początku iak Klaudyusza, inne wreszcie w środku przerwane, iak Tyberyusza ; te wszystkie z rzadką starannością uzupełnił Brotier i w wydaniu głównych przynajmniej namiętności do Tacyta się zbliżył. Tak w nim, iako i w Rzymskim historyku, okrutnym i niewybadanym okazuje się Tyberyusz, nierozsądnym i łatwo dającym się prowadzić do złego Klaudyusz, szaleństwo ze złością łączącym Nero. Lecz, iako Tersyta obraz (g) ; któryby nam Apelles lub Antyfilus (h) wystawił, tém wydatniejszym okazałby się w swojej szpetności, im biegłego mistrza byłby utworem ; tak niegodziwe postęпки osób doskonałym piórem Tacyta zakreślone wydatniejszemi są, i bardziej uderzającemi w swoich zarysach, niż w Brotierze.

Cośmy o charakterach dopiero wyrzekli, to stosując do całego sposobu pisania Brotiera, w ogóle wniesć ztąd można, iż, lubo udało mu się w niektórych miejscach, iakośmy wyżej wspomnieli, zbliżyć się do Tacyta, naylepsze iednak opisy jego

(g) Homer Tersyta, iako nayszpetniejszego z pomiędzy ludzi maluje.

(h) Apelles sławny Malarz za Alexandra W. ; Antyfilus malarz Alexandryjski współczesny Apellesowi i jego główny przeciwnik.

słabém są jeszcze wzoru naśladowaniem. Nie widać w zarysach iego obrazów śmiałości Tacyta, który iednym pędzla pociągiem naywydatniéjsze postacie rzeczy maluje; w sądzeniu o ludziach niemasz przenikliwości Rzymianina, przed którą żadne serce ukryć się nie mogło, trafności w uwagach, które najnaturalniéjszym sposobem pomieszane z czynami, historiją Tacyta czynią składem prawd, do rozszerzenia znajomości serca ludzkiego naypotrzebniéjszych; nadewszystko zaś w całym ciągu opisów spostrzegać się daie brak prostoty, iako iedyney stylu Tacyta ozdoby, którą on z poważnym tonem wnayszczytniéjszych opisach ściśle łączyć umie. Rzadkimi są zapewne pisarze podobny talent w równym stopniu z Tacytem posiadający. Tak pisać, iest to naśladować naturę, która prostym działa sposobem, iednakże postacie iey śmiałym i łatwym zakreślone rysem wspaniłością swą zachwycaia. Nie każdemu ona odkrywa układ swych piękności, długie upłynąć mogą lata, nim się podobny do Tacyta zjawia gieniusz, któryby wzory iey naśladować i wydać potrafił. Bez wątpienia w stylu Tacyta bardzo często zaniedbanie widzieć się daie; ale to samo zaniedbanie tém bardziej się podoba, że nie razi, a rzecz każdą dosadnie maluje.

Brotier mimo nayusilniejszyéj pracy nie zbliża się w tym względzie do Tacyta. Zmuszony do naśladowania form mówienia Rzymskiego historyka, w których się charakter duszy iego maluje, nie mógł on tak łatwo myśli swych na papier wylewać, bo nie wyrazi do myśli, lecz myśli do formy stosować musiał; ztąd często bardzo wymuszonym się okazuje. Każde słowo ważyć zdaie się, nim je wymówi; troskliwym iest o okragłość peryodów, ubiega się często za ozdobami krasomowskiemi, ztąd staie się nadętym. Zawsze zostaiąc w obawie, aby przy krótkości nie stał się niezrozumiałym, kładzie wyrazy do mowy, któreby chętnie Tacyt opuścił, ztąd dla doboru słów i onych układu, nie raz uczucie poświęca; ztąd też w ogóle w iego opisach nie masz téj wyrazistości, która w Tacycie, z prostotą połączona, wszędy zachwyca. Różnica ta naylepiéj się okaże z przytoczenia wyjątków z obudwóch pisarzy w mowie będących.

Obrałem do tego mowy, w których Galba u Brotiera do woyska,
 u Tacyta do Pizona przemawia. Brotier w księdze XVI, rozdz:
 LXXI. roczników, tak Galbę zagrzewającego woysko do buntu
 wystawia: „ Non meis verbis, sed vestris oculis Nerone[m] co-
 „ gnoscite. Contemplamini pallentes tot Caesarum vultus, Ne-
 „ ronis patrem, matrem, uxorem, fratrem, sororem, amitam,
 „ propinquos, adfines, veneno, ferro, omnibus mortis generibus
 „ sublatos, ob rabidam regnandi cupidinem. Circumspicite
 „ Burrum, Lateranum, Vestinum, C. Cassium, Lucium Veterem
 „ et tot urbis primores ad servitutis subsidium crudeli fato per-
 „ emptos. Vestra, vestra videte ingenia, Annaeum Senecam
 „ sapientiae praeceptorem et exemplum, Annaeum Luca-
 „ num animosum juvenem, reipublicae spiritu plenum, et
 „ clarissimi filii patrem optimum, Annaeum Melam per
 „ invidiam extinctos. Has virtutis imagines adspicite, Tra-
 „ seam, Paetum, Baream, Soranum morte multatos, quasi
 „ cum ipsis virtus esset commoritura. Inlustres foeminas Sex-
 „ tiam, Pollutiam, Serviliam cernite, multo pudore, reluctantem
 „ natura ad supplicia vocatas. Inspicite ipsam infantiam, culpae
 „ rudem, poenis subditam, Rufinum Crispinum ob pueritiae
 „ lusus mari demersum. Hunc, hunc despiciate tenellum et
 „ nobilem puerum (infantem monstrabat in Baleares insulas a
 „ Nerone ejectum, quem inde ipse retraxerat, ut major exorire-
 „ tur miseratio) sortis suae aequae ac criminis nescium, nun-
 „ quam civem, jam exulem. Haec Neronis facinora! haec mo-
 „ nimenta! Apud illum nobilitas, opes, ingenium, virtus,
 „ sexus, aetas, vita ipsa crimina sunt. Per haec adversus genus
 „ humanum grassatur. Ruinam omnibus imminentem jam a
 „ Gallis propulsare coepit Vindex. Alij ab aliis, ego a vobis
 „ avertam. Caesaris, Imperatoris nominibus parcite. Me Sena-
 „ tus Populique Romani legatum esse memineritis, hoc mei
 „ muneris nomine Imperii majestatem, communem omnium
 „ salutem tueri juvat. Novi me a Nerone morti destinatum.
 „ Sed vitam laboribus exercitam, periculis finire egregium.
 „ Vos tantum pro patria, pro vestra incolumitate certanti-
 „ favete. „

U Tacyta w dziedze I. historyi Galbã w ten sposób do Pisona przemawia: „ Si te privatus lege curiata apud Pontifices, ut moris
 „ est, adoptarem, et mihi egregium erat tunc, Pompeii et M.
 „ Crassi sobolem in penates meos adsciscere, et tibi insigne, Sul-
 „ piciae ac Lutatae decora nobilitati tuae adjecisse. Nunc me
 „ Deorum hominumque consensu ad imperium vocatum, prae-
 „ clara indoles tua et amor patriae impulit, ut principatum, de
 „ quo majores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti
 „ offeram, exemplo divi Augusti, qui sororis filium Marcellum,
 „ dein generum Agrippam, mox nepotes suos, postremo Tibe-
 „ rium Neronem, privignum, in proximo sibi fastigio collocavit.
 „ Sed Augustus in domo successorem quaesivit: ego in Republica:
 „ non quia propinquos aut socios belli non habeam: sed neque
 „ ipse imperium ambitione accepi, et iudicii mei documentum
 „ sint, non meae tantum necessitudines, quas tibi postposui, sed
 „ et tuae. Est tibi frater pari nobilitate, natu major, dignus
 „ hac fortuna, nisi tu potior esses. Ea actas tua, quae crudeli-
 „ tates adolescentiae jam effugerit: ea vita, in qua nihil praeter-
 „ ritum excusandum habeas: fortunam adhuc tantum adversam
 „ tulisti. Secundae res acrioribus stimulis animos explorant:
 „ quia miseriae tolerantur, felicitate corrumpimur. Fidem, li-
 „ bertatem, amicitiam, praecipua humani animi bona, tu quidem
 „ eadem constantia retinebis: sed alii per obsequium imminuent.
 „ Inrumpet adulatio, blanditiae, pessimum veri affectus vene-
 „ num, sua cuique utilitas. Etiam ego, ac tu, simplicissime
 „ inter nos hodie loquimur: ceteri libentius cum nostra fortuna,
 „ quam nobiscum. Nam suadere principi, quod oporteat, multi
 „ laboris: assentatio erga principem quemcumque sine affectu
 „ peragitur. Si immensum corpus imperii stare ac librari
 „ sine rectore, posset: dignus eram, a quo Respublica incipe-
 „ ret. Nunc eo necessitatis jam pridem ventum est, ut nec
 „ mea Senectus conferre plus populo Romano possit, quam bo-
 „ num successorem, nec tua plus juvenia, quam bonum prin-
 „ cipem. Sub Tiberio et Cajo et Claudio, unius familiae quasi
 „ hereditas fuimus: loco libertatis erit, quod eligi coepimus. Et
 „ finita Juliorum. Claudiorumque domo, optimum quemque

„ adoptatio inveniet. Nam generari et nasci a principibus,
 „ fortuitum, nec ultra aestimatur: adoptandi iudicium integrum;
 „ et si velis eligere, consensu monstratur. Sit ante oculos Nero,
 „ quem longa Caesarum serie tumentem, non Vindex cum inermi
 „ provincia, aut ego cum una legione, sed sua immanitas, sua
 „ luxuria, cervicibus publicis depulere, neque erat adhuc da-
 „ mnati principis exemplum. Nos bello et ab aestimantibus
 „ adsciti, cum invidia, quamvis egregii, erimus. Ne tamen ter-
 „ ritus fueris, si duae legiones in hoc concussi orbis motu non-
 „ dum quiescunt. Ne ipse quidem ad securas res accessi: et,
 „ audita adoptione, desinam videri senex; quod nunc mihi unum
 „ obiicitur. Nero a pessimo quoque semper desiderabitur: mihi
 „ et tibi providendum est, ne etiam a bonis desideretur. Monere
 „ diutius, neque temporis hujus: et impletum est omne consi-
 „ lium, si te bene elegi. Utilissimusque idem ac brevissimus
 „ bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare, quid aut
 „ volueris, sub alio principe, aut nolueris. Neque enim hic,
 „ ut in ceteris gentibus, quae regnantur, certa dominorum domus,
 „ et ceteri servi sed imperaturus es hominibus, qui nec totam
 „ servitatem pati possunt, nec totam libertatem.,

Uderzająca jest w tych dwóch mowach tak co do stylu, iako i myśli różnica. U Brotiera widocznie się sztuka przebiła, której nigdzie pod zręcznym piórem Tacyta dostrzedz nie podobna. Nie iednakowe wprawdzie namiętności w obu razach Galbę do mówienia natchnęły; w pierwszym razie mówi z zapafem, bo chce wojsko na swą stronę przeciagnąć; w drugim spokojnię, bo pewny już posiadanego tronu, Pizona tylko za towarzysza prac swoich przybiera; bez wąpienia rozmaitość tych namiętności wiele wpływała na różnicę mów obydwóch. Jednakże nie można przypuścić, aby Galba w obu tych miejscach zupełnie był nie do poznania. U Tacyta mówi on zwięzle, każde prawie słowo iego pomysł stanowi, rzuca wszędy głębokie myśli, męzka iego wymowa i wiekowi i godności właściwéy odpowiada: u Brotiera po krasomówsku przeciw Neronowi powstaie, rozwlekłość zajmuie miejsce treścistej Tacyta zwięzłości i moc wyrażeniom

odeymnie. W mowie ostatniej, choć Galba nie miał tyle sposobności mówienia o okrucieństwach Nerona, wszakże, co w kilku zamkniętych pomysłach, lepiej maluje charakter jego, aniżeli rozwlekłe skargi Galby u Brotiera. Nie tak w podobnej okoliczności w wiedzy I. historyi Tacyta przemawia Otton do wojska, w razie ogłoszenia go Imperatorem; z jego mową czytelnik porównawszy mowę Galby u Brotiera, równie uderzające iak przytoczonym wyżey przez nas podobne, spostrzeże różnice.

Wszystko, cośmy dotąd powiedzieli, zdaie się, że wystarczającym jest do oznaczenia stopnia zalet Brotiera. Zyskał on wiekopomną dla siebie sławę, bo w niektórych względach wzniósł się do właściwości Tacyta, w niektórych zbliżył się do niego; a jeżeli mimo największej usilności wzorowi nie wyrównał, dowiodł tém samym, iak trudnym jest do naśladowania Tacyt, i przyczynił się nie mało do powiększenia jego sławy, bo pisma Historyka Rzymskiego, obok dopełnień Brotiera w większym blasku jaśnieją.

Ludwik Koncewicz.

KSIĘGOZBIÓR
MARCINA ZAMOYSKIEGO

12166 -KZ

obowiązuje. W mowie ustalają, choć Galla nie miał być tego
 sandomi mówienis o określonych Neronie, war kae, ce w Kll
 kn zamknął poutyach, język mialis charakter iego, eadli
 rozwięta skoty Ody u Brotera. Mis tal w roduany obli-
 taci w iędad i hory, lura pironas Odu, h
 w kae odzwanio ko impatiam; ięgo mowa wywiazk do-
 rownawsz mowe Ody u Brotera, rownie odzwanio do
 przytoczonym w iędy puxa nas podobne, epos, kae rownie

Wszystko, cośmy dotąd powiedzieli, zdaje się, że wystarza-
 jącym jest do zanalizowania mowy woli Brotera. Należy on
 wielokrotnie do siebie, do w nich, do w iędad w iędad
 się do siebie, w iędad, w iędad, w iędad, w iędad, w iędad,
 a iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy,
 dowol, tem samim, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy,
 i przytaczają się nie mało do powiarszenia iędy, do iędy,
 History, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy,
 iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy, iędy,

Lubim Kompozitor

W. SIEGOMBIA
 W. SIEGOMBIA

[Handwritten signature]